

A „FORDULAT” ÉS A MŰSZAKI ÉRTELMISÉG (1946–1948)

THE POLITICAL TURN AND THE TECHNICAL INTELLIGENTSIA (1946–1948)

N. Szabó József

Csc, dr. habil., professor emeritus, Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza
n.szabo.jozsef@nye.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar műszaki értelmiség többsége a háború után nem lelkesedett az elkezdődött átalakulásért és a „felszabadulásért”. A passzivitás fő oka a kivárási politika mellett az életszínvonal visszaesése, valamint az üzemekben tapasztalható értelmiségellenes hangulat volt. Mivel a műszakiak meghatározó része a magántulajdonon alapuló társadalmi berendezést kívánta Magyarországon, ezért az 1945-ös parlamenti választásokon a polgári erőket összefogó Független Kisgazdapárt mellé állt. 1946 nyarától a Magyar Kommunista Párt (MKP) politikájában előtérbe került a műszakiak politikai szervezése. A polgári demokráciában gondolkodó műszakiakra ugyanakkor negatívan hatott az MKP 1946 őszi kongresszusa, ahol meghirdették a „népi demokráciába” való átmenetet. Nem volt eredményes a „köztársaságellenes összeesküvés” kihasználása érdekében meghirdetett kommunista elképzelés sem.

Nem hozta meg a várt sikert az 1947. évi augusztus 31-i választás, mert a magyar társadalom – benne a műszaki értelmiség – többsége továbbra sem akart kommunizmust. A Magyar Kommunista Pártra a választók 22%-a szavazott. A kudarc után a kommunisták a népi demokrácia tömegbefolyásának növelésére, valamint a hároméves terv megvalósítására koncentráltak, továbbá fontosnak tartották a műszaki értelmiség beléptetését a pártba. Félelemből és egzisztenciális megfontolásokból a mérnökök közül többen beléptek az MKP-be, de nem azonosultak a kommunizmussal.

ABSTRACT

After the proclamation of the ‘popular democratic’ turn in the autumn of 1946, together with making the details of the Three-Year Plan public, and with the announcement of certain measures aiming to raise the general standard of living, the Communists hoped for the positive effect of these measures on engineers. They were also confident that the Communist concept of technological development would also have a positive effect on the community of engineers. However, the Communist measures taken at the end of 1946 and at the beginning of 1947 had particularly negative reverberations with engineers of liberal democratic convictions.

The acceleration of the ‘popular democratic’ transformation in 1947, the Hungarian Communist Party’s hegemonistic exercise of power and the so-called ‘blue card’ elections of late August in 1947, accompanied by frauds and other illegal practices, did not contribute either to winning the class of engineers over to the Communist Party. The 22% result of the Communist Party at

the elections clearly showed that the majority of the Hungarian society, including the elite of engineers, refused Communism. The majority of engineers did not show left-wing sympathies. Some of them, however, did join the Hungarian Communist Party, motivated by fear or existential concerns, and some trusted the viability of the Communist ideas on industrialisation.

Kulcsszavak: a műszaki értelmiség és az újjáépítés, szakítás a demokráciával, a hároméves terv és a diktatúra hatása a műszakiakra

Keywords: engineering elite and reconstruction, break with democracy, Three-Year Plan, the effect of dictatorship on engineers

BEVEZETÉS

1944–1945 fordulóján, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörülő politikai erők tisztában voltak azzal, hogy az ország demokratizálása és modernizálása az értelmiség aktív közreműködése nélkül nem lehetséges (Rákosi–Szabó, 1967, 26.). A cselekvő magatartás azonban az értelmiségnek csak kisebb részét jellemezte, nagy része passzív maradt. A passzivitás oka elsősorban az volt, hogy az utat és távlatot veszített értelmiség nem találta a helyét az új rendszerben, másodszorban pedig azért, mert a politikai pártok egyes képviselői sem kívántak megfelelő szerepet juttatni neki az újjáépítésben. Erről az ideiglenes nemzetgyűlésben vita is keletkezett (Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója, 1946, 11., 12., 15., 19., 20., 25., 26., 28., 30.).

A széles skálán mozgó, szélsőséges megközelítéseket is tartalmazó vélemények közös eredője végül is az lett, hogy az értelmiségnek a demokratikus Magyarországon kell hogy legyen jövője. Az értelmiségnek perspektívát ígérő demokratikus hatalom és az értelmiségi réteg között azonban nemsokára feszültség keletkezett. Ennek oka a közalkalmazottakról, majd a magánalkalmazottak igazolásáról szóló rendelet volt (Magyar Közlöny, 1945, 1.). Az eljárás során elkövetett visszaélések miatt az értelmiség nagy része – így a műszakiak közül is sokan – ellenségesen fogadták az igazolásokat (Jakab, 1979, 124.). Az intelligencia – különösen a műszakiak – tartózkodása mellett az újjáépítés azonban nem volt megvalósítható.

Az értelmiség különböző szakmai csoportjai közül így elsődleges fontosságú volt a mérnökök megnyerése. E célkitűzés megvalósítását kellett segítenie az 1945. március 12-én megjelent ipari miniszteri rendeletnek is, amely a műszaki tisztviselők bejelentési kötelezettségét írta elő (Magyar Közlöny, 1945, 8.). A műszakiak iránt komoly társadalmi igény már a földreform idején jelentkezett, ugyanakkor a munkába március végéig mindössze hatvan mérnök kapcsolódott be (Szabadság, 1945. március 25.).

1945 késő tavaszán a Magyar Kommunista Párt előtt világos lett az is, hogy az ipari termelés hősi időszaka véget ért, és a „partizán” korszakot a mérnöki munka lendületének kell felváltania (Szabad Nép, 1945. május 16.). Ez a lendület azonban nem alakult ki. Rákosi Mátyás 1947. augusztus 15-i, a Műszaki Értelmiségnek küldött üdvözlésében utólag megerősíti, hogy a magyar demokrácia egyik gyengéje, hogy a műszaki értelmiség történelmi okokból nem fogadta a felszabadulást azzal az osztatlan örömmel és igénlással, amit a romba dőlt ország érdeke parancsolóan megkívánt volna (PTI. Arch. 274. f. 24/9.). A műszaki értelmiség társadalmi fontossága miatt a Magyar Kommunista Párt (MKP) 1945-ös májusi konferenciáján a párt főtitkára visszautasította az értelmiség megnyerését akadályozó nézeteket, és követelte a technikai értelmiség és a munkásság egészséges viszonyának kialakítását (Rákosi, 1951, 88.). A konferencia után a párt vezetői és a sajtó is többször foglalkozott a munkásság és a műszakiak viszonyával, elítélte és visszautasította az értelmiségellenes nézeteket (Rákosi, 1948, 51.; Szabad Nép, 1945. május 29.; Szabad Nép, 1945. június 19.).

A politikai élet pártjai közül a Szociáldemokrata Párt (SZDP) is kiemelt szerepet tulajdonított a műszakiaknak. Az SZDP 1945. augusztus 18–20-i XXXIV. kongresszusa az értelmiség minden szakmai csoportjának hatalmas feladatot szánt. A szociáldemokraták szerint a technikai intelligenciát az ipari és mezőgazdasági újjáépítés munkájában vezető szerep illeti meg, amit a munkásság szervezeteivel kell elvégeznie. A párt ezért szélesre tárja kapuit az értelmiség előtt (Balogh–Izsák, 1977, 214.). A Szociáldemokrata Párt 1945 nyári tagtoborzása révén ötszáz mérnök és technikus lépett be a pártba. Országosan háromszor annyi műszaki lett az SZDP tagja, mint a MKP-é (Jakab, 1979, 62.). Mivel a többi párt politikájában az újjáépítés nem játszott olyan centrális szerepet, mint munkáspártoknál, ezért a műszakiak iránti érdeklődésük kisebb volt, sajtójuk is ritkábban írt a polémiákról (Balogh–Izsák, 1977, 165–167., 169–184., 191–215., 217–227., 229–236., 245–262.).

A politikai erők és az értelmiség viszonyában új helyzet akkor keletkezett, amikor a pártok közti küzdelem politikai jelleget kapott. A választási harc 1945 nyarán megindult kibontakozása és a pártok osztályjellegének kirajzolódása után a politikai erők az értelmiséget nemcsak szakmai funkciója alapján ítélték meg, hanem politikai súlyával is számolni kezdtek. A politikai vetélkedésben a legaktívabb a Magyar Kommunista Párt és a Független Kisgazdapárt (FKGP) volt.

Mivel az értelmiség többsége politikai modelljének a megvalósítóját az FKGP-ben látta, ezért leginkább ebbe a pártba lépett be. A műszakiak irányában a kisgazdák pozitív gesztusokat tettek, így többek között a szervezet központjában létrehozták a műszaki osztályt. Ezért nem véletlen, hogy a választásokon az értelmiség és a Független Kisgazdapárt érdekei találkoztak.

A gyenge választási eredmények után a kommunisták 1945 végén javaslatot készítettek az értelmiségi munka átszervezésére. A pártvezetés számára a vá-

lasztási eredmények elemzése azt mutatta, hogy az értelmiség változatlanul távol áll a Magyar Kommunista Párttól, és azt, hogy az értelmiség megnyerése érdekében az elvi kijelentéseken túlmenően vajmi kevés történt. Megállapítást nyert az is, hogy az értelmiségi munkával kapcsolatosan súlyos szervezeti fogyatékoságok vannak, így az, hogy a pártban az értelmiségi bizottság még csak meg sem alakult. Kimondták azt is, hogy a pártszervezetek sok helyen ellenségesen állnak az értelmiséggel szemben, és az értelmiség nem találja a helyét az MKP-ban. Javaslatként fogalmazódott meg továbbá, hogy a létrehozandó értelmiségi bizottság havonta üljön össze, és minden jelentősebb szakmai testületbe állítson fel pártbizottságot. Ezen kívül kimondták, hogy a párt lépjen reformtervekkel a nyilvánosság elé, és lapjában, a *Szabad Népb*en kapjon teret a szellemi élet (PTI. Arch. 274. f. 24/2.).

Mivel a kommunisták számára a műszakiak 1946-tól a továbbiakban is kiemelt fontosságú értelmiségi csoportot jelentettek, ezért nemcsak létrehozták az Értelmiségi Bizottságot, hanem az Értelmiségi Bizottságon belül a Műszaki Értelmiségi Bizottságot is felállították. Ez a végzendő feladatokat két fő területen jelölte meg: egyrészt a műszaki értelmiség munkaterületén kifejtendő munkában, másrészt a műszaki értelmiség felé követendő irányvonal meghatározásában (Németh, 1982, 80.).

Az MKP a műszakiak megnyerése érdekében számos intézkedést kezdeményezett. A csoport életszínvonalának emelését szolgálta az 1946 februárjában megkötött szerződés. A szerződésnek azért volt jelentősége, mert más értelmiségi szakmai csoporttal olyat nem kötöttek, amely hozzájárult volna az elemi létfenntartást szolgáló természetbeni juttatásokhoz (Jakab, 1979, 95.). A műszakiak „privilegizált” helyzetét, a jobb anyagi elismerést azonban a munkások több üzemben helytelenítették. Az 1946. január 30-i pártnapokról azt jelentették, hogy egyes helyeken azt kifogásolták, hogy a mérnökök 80%-kal nagyobb bért kapnak, máshol viszont ezt az intézkedést elfogadták (PTI. Arch. 274. f. 21/58.).

Az MKP a műszaki értelmiség „kiemelt” dotációja ellenére továbbra is úgy ítélte meg, hogy az anyagi elismerés nem megfelelő. A párt a csoport differenciált megítélése mellett, a háború előtti mérnöki kereseteket figyelembe véve 1946 márciusában javaslatot tett a bérezés átalakítására. Az MKP a magánalkalmazotti műszakiak keresetét a szakmunkások bérezéséhez viszonyítva 2:1 arányban tartotta helyénvalónak. A műszakiak hangulatára 1946 tavaszán hatással volt a B-listázás (Magyar Közlöny, 1946. május 15.) és az is, hogy mérnököket nemcsak azért küldtek el, mert a háború előtt „reakciós” tevékenységet fejtettek ki, hanem azért is, mert munkafegyelmet követeltek (Szabad Nép, 1946. március 26.). A munkásság bizonyos csoportjainak értelmiségellenessége 1946 késő tavaszára már mérséklődött, de nem szűnt meg. A műszakiakkal szembeni fenntartásokat és negatív véleményeket a pártvezetők hatalmi-politikai és iparfejlesztési elképzeléseik miatt tompítani igyekeztek.

SZAKÍTÁS A DEMOKRÁCIÁVAL – A HÁROMÉVES TERV MEGHIRDETÉSE

A műszaki értelmiségnek az újjáépítésbe való bevonása mellett 1946 nyaratól a kommunisták mindinkább előtérbe állították a műszakiak politikai szervezését is. A Magyar Kommunista Párt Műszaki Értelmiségi Bizottsága 1946. július 30-án javaslatot dolgozott ki a műszaki értelmiség pártba szervezésére. A bizottság úgy ítélte meg, hogy az elképzelés csak úgy lehet sikeres és eredményes, ha a párt foglalkoztatni tudja a műszakiakat, ha igénybe veszi szakismeretüket, és bebizonyítja, hogy a pártnak és a dolgozó népnek hasznára lesznek (PTI. Arch. 274. f. 24/2.).

A párt Műszaki Értelmiségi Bizottsága nem sokkal az MKP III. kongresszusa előtt, szeptember 17-én a szervezet feladatát abban látta, hogy biztosítani kell a termelőerők fejlődésében döntő szerepet játszó műszaki értelmiség megfelelő kiképzését és továbbképzését. Ezenkívül a kommunisták jelentős szerepet kívántak juttatni a műszaki értelmiségnek az államapparátus irányításában is, különösen annak műszaki-gazdasági szektorában. Továbbá szorossá akarták fűzni a kapcsolatot az üzemi munkásság és a műszaki tudományos élet kiválóságai között (PTI. Arch. 274. f. 24/9.).

Kérdés, hogy az MKP-nek a műszakiak megnyerésével kapcsolatos addigi elképzelései egybeestek-e a csoport politikai elgondolásaival. A valóság az, hogy 1946-ban több, a baloldal által kezdeményezett lépés ellentétes volt a műszaki értelmiség demokráciafelfogásával. A Baloldali Blokk létrejötté, annak akciói, valamint a B-lista a legkevésbé ideologikus értelmiségi csoportot is negatívan érintette. A többségében polgári-középosztályi származású mérnökök a politikai erők küzdelmében 1946 nyarán is a polgári alternatívát képviselő pártokkal azonosultak, és nem a kommunistákkal, de nagy részük a szociáldemokratákkal sem értett egyet. A kutatás számára megválaszolendő, hogy a műszakiak megnyerésére irányuló kommunista elképzelésekre milyen hatást gyakorolt a Magyar Kommunista Párt 1946. szeptember 28. – október 1. között megtartott, a háború utáni hatalmi viszonyokat teljesen megváltoztatni szándékozó III. kongresszusa. A válasz egyértelműen negatív volt (Rákosi–Szabó, 1967, 262–295.).

Sajátos „lehetőségként” jelentkezett az MKP számára az értelmiség megnyeréséért folytatott harcban a „köztársaságellenes” összeesküvés. Az Értelmiségi Osztály 1947. február 1. – március 31-i munkatervében általános feladatként lett megfogalmazva az „összeesküvés” kihasználása az értelmiség felé. Továbbra is megmaradt a hároméves terv propagálása előadásokban és a sajtóban az egyes értelmiségi rétegek felé, valamint az értelmiségi csoportok, köztük a műszakiak megszervezése (PTI. Arch. 274. f. 24/2.). A pártnak az „összeesküvéssel” kapcsolatos felfogása és elvárása nem volt megalapozott, ezért nem is fejtett ki olyan hatást a társadalomban és az műszakiak körében, amit az MKP elvárt. Mivel az értelmiség közönyösen reagált az „összeesküvésre”, az Értelmiségi Osztály

munkaterve kijelölte, hogy a műszaki csoport 1947. március végéig országos értekezletet kell hogy tartson. Budapest valamennyi kerületében műszaki értelmiségi megbízottat kell beállítani február végéig, és a főbb ipari gócpontokban műszaki-gazdasági csoportokat kell létrehozni (PTI. Arch. 274. f. 24/2.).

A III. kongresszus után az értelmiség számára már egyértelművé vált – amit eddig is tudott –, hogy az MKP kommunizmust akar létrehozni. Az értelmiség aggodalma ezennel beteljesedett. A nyugati demokráciákkal szemben, ahol az értelmiség egy részének a szocializmus (kommunizmus) iránt még volt vonzódása, Magyarországon inkább az elutasítás dominált. A magyar értelmiség nem lett része az intelligencia egy részére jellemző európai balratolódási folyamatnak. Ennek magyarázatát abban is kereshetjük, hogy a nyugati értelmiség elsősorban teoretikusan és érzelmi alapon közelített a „kommunizmushoz”, nem voltak megélt tapasztalataik a sztálinizmusról, a szovjet megszállásról vagy a kommunista párt 1919-es hatalomgyakorlásáról, a Tanácsköztársaságról. Nagyon bonyolult helyzetet teremtett az is, hogy az 1945–1946-ban az MKP-ba belépő vagy azt támogató értelmiség egy része sem hitt a kommunizmusban, a párthoz való csatlakozása elsősorban egzisztenciális okokból vagy karrierizmusból történt. Az értelmiség többsége tévútnak, megvalósíthatatlan falanszternek, kontraszelektált társadalmi berendezkedésnek tartotta a kommunisták által megvalósítani tervezett berendezkedést. A gyenge értelmiségi támogatottság miatt a III. kongresszus után az MKP nagy gondot fordított a műszakiak pártba szervezésére (PTI. Arch. 274. f. 21/93.).

A kommunisták nagyarányú tagtoborzása már 1946 tavaszán elkezdődött, ennek eredményeként 1946 végén ezer műszaki lett az MKP tagja, ami az összlétszám 6-7%-a volt (PTI. Arch. 274. f. 24/9.). 1947 első hónapjaiban a 16 000 mérnökből és technikusból 1600-an voltak a párt tagjai, ami 10%-os arányt jelentett. 1947. április 26-án az MKP Műszaki Értelmiségi Csoport 1. Országos Értekezletén megfogalmazódott, hogy legfontosabb feladata a magyar műszaki értelmiség megnyerése, az országépítő politika megvalósítása, valamint az erőviszonyok megváltoztatása. Az értekezlet úgy ítélte meg, hogy a műszakiakat a kommunistáknak kell megnyerniük. A műszaki értelmiséget az MKP a magyar értelmiség motorjának tartotta, ezért kezdeményező szerepet szánt neki az értelmiségpolitikában. Tette ezt annak ellenére, hogy a Műszaki Értelmiségi Csoport 1947 áprilisában még mindig úgy látta, hogy a munkások és a műszakiak viszonya sok helyen nem a legjobb (PTI. Arch. 274. f. 24/9.).

A nyilvánosságot nem kapott kommunista véleményektől eltérő volt a Nemzetgyűlés 111. ülésén, az 1947. március 18-án az 1946–47 évi állami költségvetéshez hozzászóló Osztrovski György kommunista vegyész-mérnök felszólalása, aki a műszakiak aktivitását jónak tartotta, szerinte az újjáépítés jól halad, mert a munkásság és a demokratikus műszaki értelmiség ezt az országot saját magának fogja felépíteni, bízik országa talpra állításában, bízik abban, hogy a terv gazdasági

és életszínvonal-beli emelkedést hoz (Nemzetgyűlés Naplója, 1952, 854.). Osztrovszki elismerte ugyan, hogy az újjáépítés előtt igen feszült volt a helyzet a műszaki értelmiség és a munkásság között. Az újjáépítés nagy eredménye viszont, hogy közelebb hozta egymáshoz a munkásságot és az értelmiséget. Elismerte azt is, hogy volt értelmiségellenes hangulat, de azt is megjegyezte, hogy az MKP mindent megtett azért, hogy az értelmiségellenes megnyilvánulásokat – amikor azok nem voltak indokoltak – kellőképpen megfékezze és az értelmiség nyugodt építőmunkáját biztosítsa.

Osztrovszki a továbbiakban úgy látta, hogy ahol az értelmiség nemcsak műszakilag, hanem kulturálisan és politikailag is támogatta a munkásság célkitűzéseit is, ott látni a legnagyobb eredményeket (Nemzetgyűlés Naplója, 1952, 854.). A politikus ezután kirohanást intézett a régi műszakiak bizonyos csoportjai ellen, mert a nem megfelelő vezetés miatt egy vegyi üzemnél 90 000 kg amilént lehetett volna gyártani, de csak 2000 kg-t készítettek. Ennek okozói a kommunista vegyész szerint nem a gyár demokratikus vezetői, hanem a régi nyugatos haditechnikai alezredek (Nemzetgyűlés Naplója, 1952, 855.). Végezetül megállapította, hogy a kommunisták örömmel tapasztalják, hogy a műszakiak tekintélyes része látja, hogy a műszaki fejlődés érdekei egybeesnek a demokrácia érdekeivel (Nemzetgyűlés Naplója, 1952, 859.). Az MKP-nak a műszakiak körében növelendő befolyása érdekében, a párt Értelmiségi Osztálya 1947. február 1. – március 31. közötti munkatervében már szerepel, hogy létrehozták a műszaki-gazdasági csoportot, és az is, hogy március végéig megtartják a kommunista műszaki értelmiség országos értekezletét. Továbbá Budapest valamennyi kerületében és tizenöt önálló pártszervezetében műszaki értelmiségi megbízottat jelölnek ki, és február végéig a főbb vidéki ipari központokban műszaki gazdasági csoportot hoznak létre (PTI. Arch. 274. f. 24/2.)

Az Értelmiségi Osztály munkatervében külön foglalkoztak a műszakiak és a hároméves terv viszonyával. Ebben megfogalmazták, hogy március végéig ankétot hívnak össze a szakszervezetek szervezésében a műszaki és gazdasági értelmiség részvételével, szakmai-tudományos előadásokat tartanak a hároméves tervvel kapcsolatosan, és rendszeresen cikkeket íratnak a hároméves tervről, valamint hogy iparáganként és üzemenként tervbizottságot hoznak létre (PTI. Arch. 274. f. 24/2.).

1947 tavaszán a Magyar Kommunista Párt az értelmiségpolitika területén a szervezés egyik legfőbb céljának továbbra is a műszaki értelmiség megnyerését jelölte meg. Bizonyos iparvárosokban a kommunisták sikereket is értek el, például Ózdon 1947 áprilisában háromszáz műszaki közül már százan az MKP tagjai voltak. Azonban ideológiailag képzett kommunista alig volt közöttük (PTI. Arch. 274. f. 24/8.). A műszaki értelmiség megnyerésének fontossága a bányai igazgatóság értelmiségi csoportja 1947. június 15-i ankétján újból megfogalmazódott. Kritikusan értékelve kimondták, hogy az értelmiség nincs azon a piedesztálon,

amelyet munkájával kiérdemelne. A munkások egy része viszont kissé másként látta a műszakiak és a fizikai dolgozók viszonyát. Egy üzemi bizottsági elnök részéről elhangzott, hogy az értelmiségnek felülről le kell nyújtania a munkásokhoz a kezét, hogy együtt tudjanak haladni. Az egyik bizottsági tag például azt javasolta, hogy a fizikai és szellemi dolgozók foglalkozzanak egymással, hogy szűnjön meg az ellentét közöttük (PTI. Arch. 274. f. 24/2.).

Az MKP 1947 nyarán a legfontosabb feladatnak továbbra is a hároméves terv sikeres megvalósítását tűzte ki célul. Július 4-én Hajdú Gyula, emigrációból hazatért kommunista államtitkár az Újvárosháza nagytermében *A hároméves terv és a műszaki értelmiség* címmel tartott előadást. Kifejtette, hogy az újításokkal és találmányokkal a legnagyobb eredményeket kell elérni, amelyek létrehozásában oroszulnárésze lesz a műszaki értelmiségnek (Szabad Nép, 1947. július 5.). A hároméves terv kiemelt jelentősége, az értelmiség megnyerésének fontossága fogalmazódik meg az ugyancsak emigráns Friss Istvánnak a *Szabad Nép* 1947. július 27-i számában megjelent cikkében. Az MKP vezető közigazdásza *Augusztus 1. a hároméves terv kezdete* című dolgozatában kifejti, hogy a demokrácia csak akkor fog szilárd alapokon állni, ha nemcsak az egyszerű fizikai munkát, hanem a szellemi munka nagy részét is a nép fiai végzik. Friss szerint ezen a téren döntő változást hoz a hároméves terv, és az, hogy a párt nem értelmiségellenes. Tételét alátámasztandó azt írta, hogy az MKP-nek 168 értelmiségi jelöltje van a választáson. Viszont ki nem mondottan a régi értelmiséggel szembeni bizalmatlanság fogalmazódik meg abban a tételében, hogy a kommunista elképzelés akkor lesz sikeres, ha a szellemi munka nagy részét is a nép fiai végzik (Szabad Nép, 1947. augusztus 1.).

Az MKP Műszaki Értelmiségi Csoportja 1947 tavaszától a szervezés legfőbb céljának a műszaki értelmiség minél maradéktalanabb megnyerését tartotta a párt politikája számára. A célkitűzés elérése érdekében különös gondot kívánt fordítani arra, hogy a pártszervezetek figyelmét az értelmiség megnyerésének fontosságára terelve az értelmiségellenes hangulatot megváltoztassa (PTI. Arch. 274. f. 24/8.)

A kommunisták koncepciója idealisztikus, naivnak mondható politikai elképzelés volt a műszakiak megnyerésére, mert a mérnökök többsége nem akart kommunizmust mindaddig, amíg az MKP-tól eltérő politikai gondolatok megvalósítására lehetőséget látott. Nem volt reális az az értékelés, amelyben 1947 nyarán, a választások előtt a MKP Csongrád megyei bizottsága úgy ítélte meg, hogy már minimumra csökkent az értelmiségellenes hangulat, és az értelmiség aránylag nagy tömegei fordultak szimpátiával a párt felé, sok értelmiségi belépés is történt (PTI. Arch. 274. f. 24/2.).

Az MKP befolyása a műszaki értelmiségre azonban egy kicsit bonyolultabb és összetettebb volt, mint ahogy azt a csongrádi kommunisták gondolták. A párt mögé nem állt be annyi értelmiségi, és a Magyar Kommunista Párt befolyása

egyek szakmai csoportoknál is egyenlőtlen volt. A párttagság aránya a bányaiipari műszakiaknál (60%) volt a legnagyobb, utána a textiliparban és vegyiparban dolgozók következtek. A vasiparban a műszaki értelmiségi párttagok aránya 22% alatti volt. A pártvezetőségeken belül is rossz volt az értelmiségi arány. Negyvennyolc nagyobb budapesti vasipari üzem pártszervezetének összesen 336 vezetőségi tagja közül hatan voltak mérnökök, tizenketten technikusok és művezetők. Ugyanakkor harminchárom tisztviselő tagja volt a pártnak (PTI. Arch. 274. f. 24/2.) A vegyipar huszonhét budapesti pártszervezete 217 vezetőségi tagjából tízen voltak mérnökök, ketten technikusok, négyen pedig művezetők. Meglepő, hogy a vasipar legfontosabb üzemeiben az értelmiség úgyszólván egyáltalán nem volt bevonva a pártvezetőségbe. A helyzetet jelzi, hogy a Weiss Manfréd Művek üzemi vezetőségében mindösszesen egy értelmiségi volt. A győri vagongyár tizenhárom tagú vezetőségéből egy fő volt mérnök és kettő technikus. Összességében megállapítható, hogy az üzemi pártszervezetek vezetőségében csak elvétve vett részt egy-egy mérnök. A pamut- és textilüzemekben már jobb volt a helyzet, itt a pártvezetőség 40%-a volt munkás, 50%-a pedig értelmiségi.

Az MKP Szervező Bizottsága ugyanakkor fontosnak tartotta volna az értelmiség tevékeny részvételét a pártszervezet vezetésében, mert növelni akarta az MKP befolyását a rétegben, és szélesíteni kívánta a párt jelenlétét a munkásság között. A párt az értelmiség vezetői arányának növelésétől a munkafegyelem előmozdítását is remélte (PTI. Arch. 274. f. 24/2.). Az MKP Értelmiségi Bizottsága már 1947. április 26-án foglalkozott azzal a helyzettel, hogy a műszakiak miatt ilyen nagyon rossz aránnyal vannak a pártban. A probléma fontosságára utal, hogy a legfelső pártvezetés legbefolyásosabb tagjai is részt vettek az értekezleten, ott volt: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Révai József, Farkas Mihály, Orbán László és Apró Antal, valamint Dégen Imre mérnök, illegális kommunista, a földreform végrehajtásának műszaki vezetője. A tanácskozást üdvözlő Dégen Imre az MKP legfontosabb feladatát abban látta, hogy hatékonyabbá kell tenni a műszaki értelmiségnek a pártban való szerepét és a párton belül az egymáshoz való viszonyát, a kommunista mérnökök és technikusok munkáját.

A tanácskozás legmeghatározóbb fontosságú hozzászólója Rákosi Mátyás volt. A pártfőtitkár szerint a kommunistáknak azért nem volt könnyű benyomulnia a műszaki értelmiség közé, mert az előző rendszerben nagy volt az antagonizmus a munkásság és a mérnökök között. Rákosi úgy látta, hogy a múltban a mérnökök túlnyomó többsége a kizsákmányolók oldalán állt, ezért nehéz harcot kellett vívni azért, hogy segítsék a megváltozott viszonyokat. Rákosi ezután azt fejtegette, hogy a párt azon lesz, hogy az értelmiséget általában, különösen a kommunista értelmiséget megfelelő méltánylásban részesítsék. Az értelmiséggel kapcsolatosan is elvárást fogalmazott meg. A főtitkár szerint a kommunista műszaki értelmiségi csoportokra hárul a feladat, hogy megmutassák, milyen hallatlan segítséget tud nyújtani az értelmiség a gazdasági és politikai demokráciának.

Úgy látta, hogy egy-egy mérnök helyes példamutatással az egész gyár politikai beállítottságát meg tudja változtatni. Rákosi véleménye szerint a hároméves tervben nemcsak gazdaságilag, hanem politikailag is óriási jelentősége lesz a kommunista értelmiségnek, a kommunista technikai értelmiségnek (PTI. Arch. 274. f. 24/8.).

Az 1947-es augusztusi választások előtt a párt meghatározta az értelmiségi megbízottak teendőit. Ennek részeként meg kellett alakítani a kerületi értelmiségi választási bizottságot, amely tagja kellett hogy legyen az üzemi választási bizottságnak (PTI. Arch. 274. f. 24/3.). Az MKP választási felhívása augusztus 3-án jelent meg a *Szabad Népb*ben. A pártprogram ugyanakkor nem foglalkozott az értelmiséggel, így a műszakiakkal sem (Balogh–Izsák, 1977, 339–341.). Nemcsak a kommunisták, hanem a magyar politikai élet többi pártja – egy kivételtől eltekintve – sem szentelt figyelmet választási programjaiban, kiáltványjaiban az értelmiség kérdésének (Balogh–Izsák, 1977, 297–373.). A *Világ* 1947. július 6-i száma közli a Polgári Demokrata Párt 48 pontját, amelyben megfogalmazták, hogy biztosítani kell az értelmiség munkájának megbecsülését. A polgári demokraták azt is követelték, hogy bírálják felül újból a B-listákat, a védelem lehetőségével és pártatlan fórumokon való fellebbezéssel biztosítsák az igazság megvalósítását, és tegyék jóvá a nyugdíjmegvonások során elkövetett igazságtalanságokat (Balogh–Izsák, 1977, 293–296.).

Az 1945-ös választáshoz képest az 1947. augusztus 31-i választások a választójog területén újabb korlátozásokat tartalmaztak. A szűkítés következtében 460 000 személytől vonták meg a választói jogot. Ehhez a törvénytelenységhez „társult” még, hogy az MKP-t „plusz” támogatta 60–200 ezer kékcédulás „választó”. A Magyar Kommunista Párt 1 113 050 szavazatot kapott, amivel a párt így a legtöbb voksot szerezte ezen a szavazáson. Ha ezt a növekedést összevetjük az 1945-ös választás 802 422 szavazatával, és hozzávesszük a választói jog szűkítését és a kékcédulákat, akkor arra a következtetésre jutottunk, hogy arányában nem sokat nőtt a kommunistákra leadott szavazatok száma. Kijelenthetjük, hogy a magyar társadalom nagy része nem akart kommunizmust (Gergely–Izsák, 2000, 256–257.).

AZ MKP KIÉPÜLŐ TELJHATALMA

A valójában nagyon sikertelen 1947. augusztus 31-i választások után az MKP arra törekedett, hogy növelje a „népi demokrácia” tömegbefolyását. A párt számára a központi kérdés továbbra is a hároméves terv megvalósítása lett. A kommunisták különösen fontosnak tartották a munkásság és a műszaki értelmiség viszonyának rendezését. A párt úgy látta, hogy az üzemi munkásság akkor fog gyors eredményeket elérni, ha az ottani értelmiséggel szoros kapcsolatba kerül. Az MKP

szerint a műszaki értelmiség megnyerésének egyik módja, ha a munkásság méltányolja a műszaki értelmiség szaktudását, akkor is, ha az nem a párt tagja (PTI. Arch. 274. f. 24/9.).

Az MKP vezetése továbbra sem tartotta hatásosnak a kommunisták befolyását a műszaki értelmiségre, de nem tartotta megfelelőnek a műszaki értelmiség részvételét az üzemi pártszervezetek vezetésében sem. 1947 őszén az Értelmiségi Osztály a Szervező Bizottságnak azt javasolta, hogy növelje a párt befolyását a műszakiakra. A párt úgy ítélte meg, hogy akkor javul a „helyzete”, és nő a befolyása a munkásság között, ha megjavítja a munkafegyelmet, és előmozdítja a termelés növekedését (PTI. Arch. 274. f. 24/2.). A diktatúra 1947. őszi kiépülése időszakában a műszakiak nem „tolódtak” balra, sőt többen fel nem vállaltan, de továbbra is tartózkodóak maradtak a kommunizmussal szemben. Eközben „sokan” félelemből és egzisztenciális megfontolásokból beléptek az MKP-be, annak ellenére, hogy többségük politikailag a polgári demokrácia talaján állt. 1947 végén a mintegy 20 000 műszaki értelmiségi közül ötezren, azaz 25%-uk a párt tagja lett (PTI Arch. 274. f. 20/85.). Egy másik forrás szerint 1947. december 9-én az MKP-nak mintegy 3500 műszaki párttagja volt (PTI. Arch. 274. f. 24/9.). Az MKP a pártba szervezés legfontosabb feladatának 1948 elején továbbra is a műszakiak megnyerését tartotta. A Kommunista Párt győri Vagonyári Üzemi Szervezet Műszaki Értelmiségi Csoportja például február 14-én a szervezésre helyezte a hangsúlyt, aminek részét képezte műszaki értelmiségi káderek felderítése és a tagsági könyv cseréje, valamint a tagtoborzás (PTI. Arch. 274. f. 24/9.). 1948 tavaszán a műszaki értelmiség 40-50%-a már az MKP tagja volt (Jakab, 1979, 218.). Feltételezhetjük, hogy ennek a növekedésnek a nagyobb része sem meggyőződésből következett be, hanem helyezkedésből, karrierféltésből eredt.

A párt gyors eredményeket akart elérni a munkásság és a műszakiak közti viszony javulásában is. A Műszaki Értelmiségi Csoport 1948. február 1. – május 1. közötti munkatervében ezért azt fogalmazta meg fő feladatának, hogy elősegítse a műszaki értelmiségi párttagság bevonását a pártéletbe, ennek részeként ezer műszakit javasolt a pártmunkába pártbizalminak (PTI. Arch. 274. f. 24/2.). Mivel a munkafegyelem nem az elvárásoknak megfelelően szilárdult meg, ezért ezen a téren is feladat lett a munka hatékonyságának növelése és a hároméves terv idősebb feladatainak végrehajtása (PTI. Arch. 274. f. 24/2.).

Az MKP-ba való belépések és beléptetések ellenére a mérnökök nem úgy közeledtek a párthoz és a „népi demokráciához”, ahogy azt a kommunisták elképzelték. A műszakiak tartózkodásához az is hozzájárulhatott, hogy az a politikai nyelvezet, amit a kommunisták a III. kongresszus után használtak, nem illeszkedett a polgári mentalitású és gondolkodású műszakiakhoz. A háború előtti középosztálybeli, polgári életformában nevelkedett és élő mérnökök többsége ezért is távol maradt az MKP-tól. A polgári demokrácia talaján álló politikai

erők 1946-tól megindult „leszalámizálása”, majd az 1947-es felszámolása, valamint a köztársaság-ellenes „összeesküvésnek” a kommunista propagandában való előtérbe helyezése inkább ellenszenves volt a műszaki értelmiség számára, mint a közeledést elősegítő tényező. A párt és a munkásság egy része korábbi mérnökellenességének is köze lehetett ahhoz, hogy a műszakiak „nem megfelelően” viszonyultak az MKP-hoz. A csoport irányában kifejtett sikertelen politikát a párt a műszakiak számára „életidegen”, értékrendjébe nem illeszkedő, a mérnökök részéről irracionálisnak tartott kezdeményezésekkel próbálta javítani. A tömegmozgalmak szélesítése és a munkaversenyek fokozása, valamint az államosítás nagy jelentőségűvé tétele sem mindig járultak hozzá a műszakiaknak a „népi demokráciához” való közeledéséhez.

Az MKP vezetői azonban nem így látták a helyzetet. Piros László kommunista képviselő az országgyűlés 1948. április 28-i ülésén azt állapította meg, hogy az üzemekben a fizikai munkások mellett a műszaki értelmiség döntő módon járult hozzá az eredmények eléréséhez. Piros szerint az államosítás nemcsak a fizikai munkát szabadította fel a kapitalista elnyomás alól, hanem az értelmiségi dolgozókat is, akiket ugyanúgy kizsákmányoltak, mint a többi dolgozót (Országgyűlés Naplója, 1948, 133.).

A hároméves terv sikere érdekében 1948-tól a Magyar Kommunista Párt, majd az utódpart, a Magyar Dolgozók Pártja az értelmiség szakmai csoportjai közül – még inkább, mint eddig – a műszaki értelmiség megnyerésére koncentrált. A párt a műszakiakkal kapcsolatosan ezért sehol, semmiféle negatív véleményt nem fogalmazott meg. Ellenkezőleg, a sajtóban és a párthoz közel álló folyóiratokban a megjelent cikkekben a kommunisták a csoportnak perspektívát és karriert ígértek. Ezután az értelmiség – benne a műszakiak – 1948-ban felmérték az erőviszonyokat, és átlátták, hogy a kommunista párt már teljhatalommal rendelkezik. A életkörülmények relatív javítása, valamint a „történelmi helyzet felismerése” szintén hozzájárult ahhoz, hogy a műszakiak többsége „beilleszkedett” a népi demokráciába.

IRODALOM

- Balogh S. (1965): A Magyar Kommunista Párt értelmiségpolitikájának felszabadulás utáni történetéből. *Századok*, 458–483.
- Balogh S. – Izsák L. (1977): *Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1948)*. Budapest: Tankönyvkiadó
- Gergely J. – Izsák L. (2000): *A huszadik század története*. Budapest: Pannica Kiadó
- Jakab M. (1979): *Társadalmi változás és a magyar értelmiség*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó
- Német J. (1982): *A műszaki értelmiség a felszabadulás után*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Rákosi S. – Szabó B. (szerk.) (1967): *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó

Források

Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója – *Az 1944. évi december hó 21.-ére Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója.* Hiteles kiadás. Budapest: Athanaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója (1946). https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1944_1_INN/?pg=2&layout=s

Kis Újság 1945–1948

Magyar Közlöny 1945–1948

Nemzetgyűlés Naplója (1952) VI. kötet. Hiteles Kiadás. Budapest

Népszava 1945–1948

Országgyűlés Naplója – *Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott országgyűlés naplója.*

I–III. köt. Hiteles Kiadás. Budapest: Athanaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, 1948

I. kötet <https://bit.ly/2sDBcGx>

II. kötet <https://bit.ly/2Rp0JeI>

III. kötet <https://bit.ly/2Rwz2AY>

Párttörténeti Intézet Archívuma (PTI. Arch.)

Rákosi Mátyás (1948): *A magyar demokráciáról.* 3. kiad. Budapest: Szikra Könyvkiadó

Rákosi Mátyás (1951): *Válogatott beszédek és cikkek.* 2. kiad. Budapest: Szikra Könyvkiadó

Szabad Nép 1945–1948

Szabadság 1945–1948